

NLC 115

TOPIC: FOOD HABIT

Investigator: Willie

Informant: Seini Tawa of Kalabu Natasiri.

Age: 47

Vinaka ogo e dua na kena marama ko Seini Tawa ka kalabu na vei-
talanotaka tiko eso na i cakacaka nakena na dau vakarautaki e
na gauna e liu mai vei ira na noga gase vakabibi mai Kalabu.

Na kena lai vakarautaki mai keti na kenai kanakana.

- Au se bers sara ni yacova na yabaki levu me vakatakaso eso e ra

yabaki levu sara mai vei ka ra na kila e levu na ka ya me voleka

toka yani e na yabaki onogavulu se vakacasa. Au se gone sara.

Au kila na noqu yabaki ni bula e na sega ni yacova sara na ka e

ra dau cakava na noda gase sara e liu, ia me vaka ni'u a bula ca

ke vata keti tamagu, au sa donui e levu na ka. Au sa na vosa e na

vosa sara ga ni noqu koro. Na kakana dina me vaka na sulo. E

Kalabu na yacana vei ketimami na Sulo e vakatokai e na kena vosa

beka vaka-Bau na dalo, ia vei ketimami na sulo. E caka me saga,

se vavi se tavu. E rawa ni vakayagataki kece na kenai cakacaka

koay ausa tukuna toka koya. Ia kevaka me vavi me vakayagataki na

Lovo me vaka ga na kena i vakarau koya e sa caka tiko mai e na gauna

ogo, me keti na Lovo ka visa na buka, tu na i vakawaga ni buka na

ga ni niu se ga ni buku, gai caka yani na buka biu na vatu, ia ni

sa yavu na buka, sa waga maleka tu na vatu, sa gai kena i caka-

caka me tavireki me vaka ga na kena i cakacaka koya e caka tu e

na gauna ogo, ia e kena i cakacaka ga mai oya e na gauna e liu.

Kevaka e mani mai saga, e levu na mataqali kuro e dau vakayagataki

kina me vaka eliu beka, au se donui e dua na buku e a vakasaga tiko

e na dua na mataqali kuro na yacana tiko na kuro ni Viti. Ia

na kuro ni Viti ogo e rairai buli beka ga va na gele, na kena i

bulibuli e vakatoka na saga. E bulicaki tolo levu ka laga na
botona e ra, e lada talega na gusuna gai mai vagusuna vlnaka sara
toka. E vakamatau sara toka na kena i bulibuli, e varai talega ni
dua na ka dau buli me kenai sogo. E kenai sogo tu ga, e caka sara
tu ga vakamatau na drunikanu me vili sara vakamogimogili, gai vesu
vesu vakamaleka sara e na wa, gai mai vakatautauri toka. Ia na
kuro ni Viti ogo, koya e dau lave me qai sova na kena wai. Ia na
kuro ni Viti koya au raica ogo e sega ni dau lave me sova na kena
wai, e toka ga e matadravu e na sue ka gai mai waga yani na buka.
Ia e kuro ni Vit e dau belabalavu na kenai bulibuli. Ia ni sa saga
na kakana na kena wai e na vakalada sara toka ga, e na rauta beka
ga e dua na bilo wai. E na toka ga e na boto ni kuro e ra na levu
ni wai. Ia na kakana e na sinai sara ga na kakana ka yaco sara
mai e caka. Ia na kakana kece oya e na buta, ni sa sogo oti sa gai
mai bukani toka yani vakamalua toka yani. Na guma sa buto toka
kina, na kuro e teri ni laveti tanti mai na sue. Tabe toka ga na
kuro e na matadravu e na dela ni sue, sa gai dua ga mai na bilo
wai sa gai mai tarai toka yani na kakana mai na kuro, tare na wai
gai mai tarau yani na kakana e na loma ni kuro ni Viti, buta mai
tuba. Au kila na kena i cakacaka oya e sa dau caka tu beka ga mai
liu mai vei ira na noda gase me yacovi au. Au sa raica e mataqu
e dau vakayagataki na civivivi, me kau mai na ga ni kai me kenai
civivivi sa dau tu ga na kai ka ra tuitui tu na ga ni kai ka ra
tawsa tu vakamalaka e na dua na kava se ra tu beka e na dua na kete-
kete se na bola vilawa, ka dau maroroi tu e loma na ga ni kai.
Tarai mai na ga ni kai, dau mai civi e na loma ni kuro na sulo.
Dau civi na sulo e dau civi na gana dau gai mai caka vlnaka sara
yani ni sa kece na noda civiti, sa da gai mai tavoya vlnaka yani

na yago ni sulo me mai rairai totoka tu yant, gal mai bin yant
e na loma ni disti. Oya kevaka e sago e na noda kuro ni Viti, ia
ni sa yacovi keda mai e naganu ogo, sago sa fasi ga, mai bin yant
e na kuro buta ga mai sova sara yant na kena wat, ia oya au donuya
na kuro ni Viti. Keda ma tatavu se wili beka me tavu, vasa ga na
buka bin yant e cake warant cake tale na buka ni sa waga vinkaka
tu na qilaiso sa da gal veivukiyaka toka me buta. Buta ga mai
ya ke warai na ka da raica rawa e veikau, sivia toka e dua na kau
me vasi. Me vasi maleka sara e lin sa gal mai cake vakamalua toka
yant me malumu vinkaka e loma ka mai vinkaka sara toka yant na kena
i rairai.

A na ka me baleta na sulo ia ogo me baleta na rourou. Ogo na dau-
ni sulo, ia na kakana ogo na sulo era kila vinkaka na noda gase e
lin ka ra dau cake maleka sara na yago ni sulo taucoke me tekivu
mai na lewena gal mai vua na tabana ma gal sara va na drauma. Na
drauma ogo na drauma vovou kevaka me sago me yalifara, e toka ga
na wat, sa buque ga mai na wat, bin yant na masima, mai bin yant
na rourou. Sago ga me kevake vakalalalal da vukica tale, kena
vuki ga oya kevake ga vakalada sa na buta sara ga mai sa da kana
sara, ia e dau yacana toka na rourou vakarakara, ka ogori e dua
na kena dau vabutarai. Kevaka beka meda tukuni me cawe, da cewere
mada na rourou ogori me caka toka e dela ni kuro. Sa kau ga mai
na rourou ogo, me vitapataqai ga na drauni rourou, olo mai vesu
maleka yant e na wa vovoi. Sa kevake ga mai na kuro ga e sago
tikoko na kuro sulo se kuro tavloka se vakacava ga na ka sago tikoko,
mai dabe yant e na dela ni kuro e cake, sago na kuro mai taga toka
yant e cake e dua na kau se kavkamea ni roti se dua na ka me tagika
sobu toka na i sogo ni kuro, se dua na kuro wat. Ke na buta ga

mai oya sa warai tale ni dua na ka e caka tale kina. Sere ga na
volvoi musmusu na rourou, da vakamasima, vakamolli keti na roketi
sa da mai kani sara ga yanti e na tiki ni gauna oya. Du tale na
kenai cakaka me tavu. Kau ga mai na rourou oqoti, musu ga mai
e duan na drauni jaina se drauni boeboe, mai tevuraki ga e ra na
drauni jaina, tevutevu ga e cake na rourou, ra veltagatagai cake
ga, ka gai mai vakamiraki ga e loma na masima, vakalalali na varasa
ia na gauna ogo sa tu mai liu e sega, rairai sa masima ga se rou-
rou waca sara tu ga. Sa vi vi ga na rourou olo vlnaka e na drauni
jaina, mai visa na buka, visa ga oqoti na buka, kevaka e sa tu
na kava, iae totoka kevaka e sega ia e sa qilaiso sara ga e sa
waga maleka tu, mai vakadaberi vlnaka yanti na i olo rourou koya
sa olo toka oqoti me vaka beka me tusala. Sa da vei vakavukica
tiko la yanti, da veivukika gesa ga na yasana oqoti, da vukica
tale e na yasana ka dua. Da raica ga ni se bera ni kama vlnaka
sara na yasana ka dua, vuki tale. Sa da raica ga na sa kama na
draunikau ka sa via tara yanti na drauni rourou oya sa buta, kena
sa kau sara ga mai oya, ceceka na drauni jaina sa musmusu sara
ga na rourou sa da kana. Me vaka na gauna ogo sa tu e levu na
kena i cakaka sa tu na waiwai tu na niu, vakalolobeka se qisi
se caka vata na leve ni manumanu. Levu tale mada ki na tabs ni
sulo. Tabani sulo la ogo na tabani dalo keti na kena i vakayagataki
me laukana. Keimami kevaka e dua tiko na yalewa bukute e na vanua
ogo, e saqa ga na sulo, sa sei ga na tabani sulo, sei tani ga na
kulina e tuba, musmusu, saqa vata. Kena buta mai oya e terti ni
dua tale na ka e caka tale kina. Sa buta sara ga mai oya, sa kana
sulo kena i eoi na kena wai kena i eoi sata tale tikoga na bannu.
Dua tale na kena i cakaka me wai tanutanu. E toka na wai, kan

mai na ba ni sulo ogo, mai musummanu yani vakaleleka, me wari tanti na kena kulina e tuba, bue ga mai na wai binu yani. Takalada ga na kene sago/ sa cabe tale mai, cabe mai oya binu e na dua na kuro me sava a sa mai seisei sara yani vakamatallalalal, binu tale e na dua na kuro, vakawai, lobe yani kina na moli, masima kei na roketi sa o koya sara tu ga oya sa wari tale ni dua na ka me caka kina. Sa wai droka ga masima kei na roketi kei na moli koya ka loba yani kine. Oti ga sa rawa sara ga ni laukana e na tikki na gawan ga oya. Oya na sulo, na drauna vata kei na tabana ka ra dau vakayagataka maleka sara ga na noda gase e linu.

Vakacawa beka na kakana ogo Seini me vaka na ota kei na dibli. Na kene vakasagari e rawa beka ni ko vakamacala kina.

Me vika na ota e vica tikko na matagali e tikko e Vitti ka ra dau tubu tu e loma ni noda veikau. Vei keitou au sa killa tikko na ota rawa ga e rua, e tikko e dua na ota dina kei na dua na ota la.

E dua vei rau e dau mila toka ni da kanla koya na ota la, e rawa ni sago toka ka vakawai vakarua. E duan na ota dina ka tikko tale e dua na kene matagali ka yacana tikko na lawade. Tikko tale e dua ka yacana tikko na dibli ka tikko tale e dua na wa sara ga koya ka dau wa ni vale na yacana na ruve. Koya kece ogo e dau laukana

kece kara dau tubu tu e veikau oya. E dau vakararara, sa kini ga mai, ka sa tukuni sara vakararara take yani na ~~ota~~ ota, ya sa kanu ga mai toka na kene wai, sa bueben ga mai oya sa binu vata tu ga

yani na tabana, buta ga mai oya sa da gal mai kan ga da wadruca tikko yani na drauna, a da mai kanla toka yani. E na ganna e dai sa dau mai wadru rawa na ota gal sago, ja mai linu e dau sago vata tu ga na tabana.

Vakacawa beka na kakana ogo na dibli, ka so na ka ko a tukuna toka ma baleta na kakana ogo na dibli.

Na dibi e tu e veikau ka levu tu na kena i rairai ka tiko sara na
 kena e ra ka lelevu ia e tokari yaca toka me basuve, e yacana tu
 na kena kau lelevu na basuve me vaka kau sa tukuna oti koto. Na
 kena balbalvu sara na yacana na balabala. Ia ogo na dibi, na
 tabana e dau vakayagataki me ra dau giri lali kina na gase. Dau
 ta sara ga na tabana sara ga, na dzauna e dau laukana, ia na tabana
 e dau tata taki me tolu na kena imusu leleka, sa ra gat dau giri
 lali. E dua na tabana, me dua na kena i musu oya me kate toka, gat
 rua na kena i musu me nodra i nana ni lali, me kate toka e dua sa
 gat mai girita toka yani na ka e laukati me ra giri lali cake
 toka. Au sa donia mai o au sa mai cakava tale ga.
 Me vakacava beka na so na kakana ogo me vaka na duna, mai vaka-
 sagari beka se.....e rawabeke ni ko talanoataka mada na tikina oya?
 Io, na duna e yacana vel kemuni vaka-Bau na duna, ia koi ketou
 mai Kalabu na yacana vel ketou na rewai. Ia na garna ga e donia
 mai o au, au kila ni vica tiko na rewai. E vica tiko na veimata-
 gali na rewai. E dua e vakatokai na badama se badamu, ka dua
 tale na diria ka mai tiko tale yani edua na bounusoge. E ra
 williwili kece tu ga vakarwai, ia e rai ci ga na kedra dui roka
 ni diria beka e vaka me tavutonotono tu ka ra leleka. A badamu
 e dau rewai vakarerevaki toka ka tukuni ni dau kata, ia e ka balavu.
 E dau rewai e uro o koya. Na bounusoge e da dau raicame vaka beka
 me dua na rewai e mata ni yaloka ni mata lelevu. E vakatoka oya
 kau sa raica rawa na kena i bulibuli ka gat tukuni vel au ni o ya
 na bounusoge. E vica tiko na kena i cakaka me rawa mai kina na
 rewai. Ke warai ni tagavi se cinavi se siwavi se ra dau ma bubura.
 A bubura oya e ra dau vakayagataki kina na i buru na waya, me gat

mai vakau toka me ra gai ma bubura vua e dua na vanua e vaka
me veivucivuci. Me da vaka me da butu vago, gai mai gele wai
gele me vaka me dada tu. Me ra gai mai bubutu e vanua oya me
ra lako tu ga yani vakaveitaila e loma ni vanua oya. Ia e ra
dan kila malaka sara tu ga o ira na vanua e ra lai lauta kina
na nodrai bura e na rewai. Ni lau ga na i bura e na rewai e ra
sa gai tara sobu yani ka ra gai saga me ra kauta cake mai, mai
moku. Oya e dua na kena i cakacaka mai vei ira mai nakoro oya.
Na bubura ke warai ni siwavi se tagavi se cinavi era dau ma-
bubura sara tu e veivucivuci. Ka ga mai oya mai tuma, ni tuma
oti ga saga sara. Ke warai ni saga, e rawa ni kovu se tavu. Na
kena i vakasagari me buta ga. Ia kevaka sa ma kovu, tiko tale na
kena i cakacaka me kovu. Ma ta mai na drauni jaina, watai ni
drauni jaina vakaveitaila, e dau tu na kena drauni jaina kevaka
e rai i e dua na vuni jaina me lauta mai kina na drauna se vivi
toka ka sa via kakasesere toka vakalalai. Ia mai oya gai mai
visa na buka, ka dua na veva se drauni niu me vakamai gai coro.
Coro oya sa gai sei. Sei na dakuni jaina sa gai lobi, tevu ga na
drauni jaina, lobi, sa gai kau mai na rewai mai biu yani e loma
vakamasima, roketi, vinakata me vakawai vakalada sa gai olo. Sui
ga ni drauni jaina oya me kena i vesu tale. E dai sa da vakayaga-
taka na wa ni siwa na wa volvoi, tikitiiki ni sulu sa ra biu tu
ket na dua ga na ka sa rawa ia e donuni au oya e dau vakayagataki
ga na sui ni drauni jaina. Ni sa vesu kece oya sa gai tiko tale
na draunikan me olo tale kina e tuba. Dau vakayagataki kina na
drauni dovun se drauni niu. Musu mai sa gai mai olo malaka sara
yani na i olo ma kua ni dua na drauni jaina e vo se me laurai
tikoi mai. Sa gai vesu malaka tale yani, sa gai saga.

Vakaava beka na ka ogo me vakatoka! tiko me belebele ni sukau?
 Na belebele ni sukau e tiko ga mai veikau ka vagona na kena vua
 ka tiko na gona e dau belebele mai kina ka mani vua sara. E
 tiko mai veikau kadanu vagona ga na kena vua mai. Vakayagataki
 ruru, na vana e laukana. Na sukau ogo na vana e saga, e droka
 tautauvata ga e rawa ni da kana ga. Ia ni a sa mata e na dreu
 o koya ka dau kuli damudamu. Ni vou e na drokadroka tu ga. Vaka-
 tau ke ko mata kana droka se ko mata mai vakasaga e tautauvata ga.
 Na kena i bulibuli ni lewena e loma evaka tu na niu, ogo gona na
 sukau ia na druma e dau vitimai e na gona sa belebele mai kina.
 Sa vitai mai gal dau mai vesuvesu, vesuvesu oya sa gal dau saga,
 me saga vata tu na sasala me vaka na ura se na sici. Saga waga
 ga se vakalolo oya e kana vana.
 Nodaru veitalano toka ko tukuna tiko e levu na veimataqali kakana
 koya e saga se kovu. E rawa beka me ko ni vakamacala me baleta
 e so na kakana e dau saga e na bitu, e rawa beka ni ko talanoa me
 baleta na tikina oya.
 Io, e tiko na bitu koya ka willi va-kuro, se kuro ni vakasaga. Koya
 ni da sa gal e veikau sa da mata kau i sele tu, kau tu na masese
 kevaka e warai na masese au a donia vakalada ni dau caka e dua
 na ka ka yacana tiko na nita. Nita oya kevaka e da dau gal e
 veikau sa warai vei keda na masese, a dau ta ga e rua na kau, dua
 na kau me ta vakamomoto ka dau tale na kau me sivi vakarabara.
 Sa gal yaca, me daveraki tiko oya me waga, kuvu ga oya sa gawa mai.
 Au a rogoca kau sa raiosa me rau cakava e rua na cauravou ia oya
 na gona au se ka lada kina. Kevaka sa warai oya sa vakayagataki
 na masese sa waga na buka, da tomi buka ga mai mai visa, sa fasi

sara na tivoli se kulle se vua. Sa tu ga e loma ni veikau da
raica ga yani da lai kella mai. Da kekele ga e lomani veikau, kau
ga mai oya ka mai tasi sara, musu na bitu, musu ga e dua na tagau
ni bitu, kau ga mai na tagau oya, gai civi na kakana. Teri bitu
me sa bitu se sa gase, bitu me draudrau se me bitu gonegone me
rawa ni tauva na buka e malumu. Tasi ga na kakana oya musumusu
sara vakalada me ra sa gai bitu e loma ni bitu, bitu vata yani na
ura se cava tale na ka ko sotava e veikau me ra bitu vata ga yani
me ra saga vata. Na sici se na drauni dibi se la, sova tale yani
kina vakalada na vai. Taura tale la e dua na draunikau, mai vesu-
ka maleka mai kena i sogo koto yani. Ni sa sogo oti sa gai davo
na bitu e na loma ni buka, e na vanua sa waga tu kina na buka. Sa
o koya sara ga oya, gai kama yavu kece ga na yagoni bitu kecega
oya ka sa katakata kece ga oya sa buta kece na kakana ka tikko e
loma. Tali ga mai o koya, sa kerekere ga oya sa malumu ni ko gai
buta vago na kena bot maleka na kakana oya sa da kana sara ga yani.
Me vaka na bitu nomu tukuna toka ni rawa ni bitu kina na draunikau
me vaka na rourou me saga kina...

E rawa ni saga talega kina na rourou. Na rourou ga oya kau ga
mai me sa cigimaki ga yani ki lomani bitu me ra saga vata kecega
kei na ka ka saga tu. Vaka ga nomu vakasaga e na dua na kuro kau
ga mai na vai sova yani ki loma, sogo tale na bitu ka gai sagara
tofa yani e na dela ni qilaiso.

Vinaka me vaka na so na vanua mai waitui me vaka e ra dau cakava
vakalevu ko ira na gonodau e dau tuga na kakana ni waitui e vaka
me ra dau kanis droka. Ia vakasava e na loma ni vanua ogo e bau
tu e so na kakana ka dau kodai se ra dau kanis droka tu ga.

Io, na kakana ga e raws ni Laukana droka e na loma ni vanau ka
ra tu e veikau au kila ga o au na duruka, sa da gai ga yani sa
da vesu duruka sara ga sa da kana me vakaga na vuanikanu ga me
vaka tu na vutu, na ka vaya. Ia me vaka na kakana lewe ni manumanu

e varai ni dua na ka keitou kanisa droka me baleta na lewe ni manum-
manu, e ra sara kecega, na kakana droka ga, na duruka, me vaka na
sukau, ka tiko e dua na kau e yacan tiko vei keitou na sakiki.

Oya keimami raws ni kanisa droka me vaka na vutu na moli na wi, na
wi ni veikau vaya, ya ga keimami se raws ni kanisa droka, ia na

yasana mai vai auteri kila raws e dua na ka me Laukana droka. De
tiko tala baka e dua e kila vinaka tuna ka e dau Laukana droka

ka ra dua tu e lomani ni veikau e lius

An vakabauta na ka ogo ko a tukuna toka me baleta na uto ni sakiki
e raws beka ni ko talanosataka na tikina oya.

Handwritten mark

Na sakiki ogo e dua na kau e tiko ka bula e na lomani veikau ka

vakatu na i bulibuli ni niu sawa. Na niu e ka levu sara me vaka

beke kau raica tiko ogo mmal vei kemudou na turaga ni Solomone ka

kedra kakana tiko vaka-turaga na Bua. E vakatoka oya na kena i

bulibuli na vuanikanu ogo, ia ogo e sa keka lelevu sara. Koya da

gai vago yani ki veikau da na raica ga o koya se ka lada se gai

tabai tolu tiko se tabai va. Da raica e dua na vuni sakiki vaya

sa da kila sara ni sa rawa ni Laukana. Da tatataka na vuna, vesu

yani na tabani/ sa gai ma tiko sara e dua na tabana koya ka

balabalavu e loma, ia oya na utona sara tiko e loma sa da gai

kanisa.

Vakacava beke e so na ka e ra dau kanisa ko ira na nodaga gase ka ra

dau kanisa droka tu ma vaka na solua..

Ogori e dua na kau e tiko e na lomani veikau, ka yasana tiko vei

ketiou na drega sorua. Na kau ogo e kau levu ka draui rabalevu
 sa keimami gai veikau ke keimami sa raica na vunika oya keimami
 sa kila sara tiko, me vaka tu me keimaim drega, na drega, e rai-
 nai e se kedra drega tu beka ga mai na noda gase mai na gauna e
 Liu. Da gai yani ogo da tata sara na vuna, da taya ga na vuna
 oya ia da taya mada e Liu dua na drauna me rawa ni taura na kena
 dra ni sa tiri mai ki ra. Deua e ra na drauna, tata na drega s
 sorua me turu na dra e na drau ni soru ka tiko e ra, me rawa ni
 mamaca. Vata na uto, oya e rau gai vata ko i rau oya, me dau tu-
 kuni tu ni drega ni uto e dau willi tume keimami drega. Sa mamaca
 ga sa laukana sara. E tautauvata sara ga kei na drega e voli mai
 na sitoa na kedrau i veisivi ga na kedrau i bol.

Ma ka ko ni talanoataka toka mai ogri e viavia rau tautauvata
 toka kei na wala.

- Io, ni da sa gaidai tu e na lomani veikau sa da lega ka sa warai
 ni dua na wai e da donua yani ka da sa via mata gunu, au sa donua
 mai oya o au ka'u sa kila na nodra i tovo na noda gase. Sa da
 donua ga ogori e dua na vuni wala levu, ta, nomu tatataka ga oya
 sa turu mai na wai. Ia na wai sara ga ogori e gunuva ko na kila
 ni wai droka ka wai maleka sara tu ga.

- Wina ka ni daru a veitalanoataka tiko mai e so na ka me baleta na
 kakana, me vaka ni ke sa talanoataka oti eso na duna mevaka na
 nomu tukuna toka ni kakana ni vana. Ka tukuni tale ga ni dua
 na duna na vana, rawa beka nomu talanoataka me baleta na kena
 lai kau mai, mai vikasagari kei na ka tale e so e dau waka kina.

E tiko na rewai ka ra dau vaktoke tu me rewai taubale. Koya ni vakatokai tu me rewai tubale oya e dau tu ga e loma ni vanua. E tu ga e vanua ka sa tamani ka lelevu, au kila ni ra tiko beka eso e rawa ni ra talanoataka ka ra sotava sara e na gauna e liu, ka ra gase cake mai vei au. Ni rewai ogo e ra tukuna ni ra tamani ka lelevu. Dau taubale tu ga e vanua o koya. Na kena ra dau moku se na kena sagai me dau vakamatei e ra dau rawa ga ni ra dau vakamatei sara ga e na moto e ra dau vakamatei kina na vuaka. Sa moku sara ga e na moku lelevu va ya. Koya tiko e vai e rawarawa na nodae moku ta ia ko koya e lako tiko vago e loma ni vanua e vi-nakati sara ga kina e dau na kalevu me moku tikko kina. Karua ga ni gata na rewai ogo. Ni da veicoka e na moto ni vuaka se caka e na kia.

Vinaka me vaka e na dua na gauna oya ko a tukuna toka beka mai e dua na ka baleta na ura. Na kena dau lai kau mai na ura e rawa beka ni ko talanoataka vei au na kena lai kau mai na ura se toboki beka mai vakaava.

Na ura, na ura e rawai mai e na vica na kena gaunisala keimami rawa ni rawata mai kina. Au terti kila, ia ko i keimami sa donu keimami mai na lava, keimami dau vakayagataka na lava. Au kila na gauna se warai na lava se ra dau vakayagataka kina na ligadra. E ra dau tofobo tu beka ga se dau vakayagataka ni subumarii e na gauna ogo, me ra nuuve e vai, me ra nuu ga me ra vakatobo ga e ligadra, ra vakayagataka beka kina na moto sa donu tiko mai o au oya. Na kena vakayagataka ni subumarii, na lava me tagavi. Ke warai ko ira ogo keimami da na ni manima e na veivaiwai me ditro-

ditro tu, so na ucilwai e dau diro oya keimati dau ma nima. Nima
ga me maca oya sa ra dau davo tu na ura sa keimami dau toboka
sara e ligati keimami se cinavi e dua tale na kena gaunisala.
Vinaka. Ko a talanoataka tiko mai me baleta e so na lewe ni
manuwani e dau laukana mai vei ira na noda gase mai liu me vaka
na soqe, na beka, au kere ke rawa ni ko talanoataka na vakavakarau-
taki ni kakana nuarua ogo.

Na beka kei na soqe. Na soqe au donna tiko yani ko au e na gauna
e se bula tiko kina na tamagu, o koya e tiko vagalala. Ni dau
malekata o koya, ia na soqe e sa dau ro ga mai vakaveitatala baleta
ni kedra kakana talei ogo na yasi teveli. Dua na vunika ogo e
tiko ogo ka yacana na yasi teveli. Era dau kana na vuana na soqe
koya gona koya ra sa dau lata sara ga mai vuna ogo. Ke warai
e dau vakuvu buka e na loma ni veikau. Dau visa na buka, dau
kuvu na buka oya, e ra gai vukasa mai na soqe e ra vka me ra

lakova mai ka ra mai tagi toka vaka-soqe. Sa ra veitula sara ga
rawa ni mate ga e na gauna vata ga era ulaki kina, kau mai, kau
mai vale oya na kena i cakacaka e vaka sara ga na kena dau sapa
na toa. Rawe ni moku vava, e caka na mai katakata, vuti na vutina
e tuma, na kenai sagasasa e tautauvata sara ga kei na toa. Ia
na bekae na gauna ogo sa vakayagataki na i ula, keitou e Kalabu

e tiko vei keitou e rua na matagali beka. E dua na beka e vakabuni
ka vaka toka na kalavo na kena i rairia ka ra tiko ga na beka
koya ra vuka tu ogo e macawa, e tiko tale e dua na matagali beka
ka vaka tu na kalavo ka ra tu ga e loma ni gara. E ra dau
vukavuka tu ga ka ra dau gai ro ga ni ra sa yacova yani na nodra
gara. Ra vukavuka ga ra ma ro e na gara. E laukana nuarua na beka

OYA, E RAU LAUKANA RUMBUA na beka oya. Oya na beka e vuka
tiko ogo e macawa, ogo sa vakayagataki kina na i ula, ia o ira
mai na iu o ira na cauravou au sa donuia to ka mai o au, au
dau rogoca ni ra dau tukuna me ra lai kure beka. Me ra ma kure
beke e na velyaqoyagona. Ko ira na beka ogo me vaka na kedra
kakana talei na s ni yagoyagona, ogo na yagoyagona ni veikau.
Dua tani na yagona ni Vitu, koya ogo e Lauvuni, ia ko koya e tubu
e veikau na sena e ra dau kedra kakana talei na beka. Sa ra
dau ma kure beka, rawa ni dua na yagoyagona Levu oya e rawa ni
vicasagavulu tuna ~~haka~~ beka e ra ro tu kina. Ia na kena i

mokumoku au dau rai sa mai vei ira na cauravou oya, ni se yava
tu ga mia na vanua a ra ro tiko kina na beka sa ra cileva yani
ra cilei yani ra lai kura na vuni Yagona, kura, kura, me sa iutu
sara mai ra na beka. Iutu ga mai oya ra mokute, dua. Ra lako tiko
yani ra rai sa tale e dua na vuni yagona e ra ro tale tiko kina e
so na beka ra cilei yani ra lai kura iutu ki ra, moku bitu e loma
ni nodra taga ra toso tale yani ki iu. Oya na beka lelevukoya
na ke lelevu, kena moku ga mia oya warai tale ni dua na ka e mai
eska kina, kan sara ga mai oya, mai sara ga vakadodonu e na
dua na kuro, na vutina na ka kece oya e sara ga vakadus. Warai no
ni tuna, warai ni coro, sara ga. Laukana tauoko na kena gaca-

gaca, kulina na tabana, keti na kena mawa tauoko e ra Laukana, e
sega ni dua na ka e viritaki laivi.

Vinaka. Me vaka ni ko ni gole tiko mai Kalabu e rawa beka ni ko
ni talanoataka vei au na kakana vakaturaga mai na koro ko Kalabu
oya na kakana vakaturaga.

Me vaka ni se bera ni dau labocia na kakana vakaturaga ogori, au

vakamascalataka tale made vei iko na karua ni beka koya au a
tukuma toka mei cake. E dua na beka e vakabunia tiko ka vaka
na kalavo. E warai ni moku e macawa se dela ni vuravura vago
e tiko na kema gara. Me vaka na neitou koro ogo ko Kalabu e
tiko kina e dua na gara levu. A na gara ogo e vakatuga na i
rairai ni dua na loma ni vale, kevaka beka me da curu e loma
ni gara e loma e da na kau cina. Ni gara e tiko e ra na koro
e tiko e cake. Teri niu na vakamascalataka na gara me baleta
niu kila ni ko warai ni kila na vanua au tukuma tiko ogo ka
vakatalaga kina ko i au au sega ni kila vinaka sara na ka me
baleta na gara ogo. E dua tale e na rawa ni vakamascalala me baleta
na gara. Noqu vakamascalala tiko o ya me balta na beka. Na gara
ga ogo e ra dau matau tiko mai kina ko ira na beka ogo. Sa beka
kece na yagoni beka kece, ia e vakabunia tiko ga me vaka na kalavo.
Sa dau ma kau mai na beka ogo e rawa ni kau tu mai e dauadravu se
vicasagavulu ka mai saga tu ga vakadua e na dua na kuro levu me
willi tu beka me vaka e saga tu e dua na kuro bulumakan levu, se
ka e dua na kuro sui levu ni sa mai saga tu na beka ogo. Sa
sinai tu e dua na kuro, oya e rawa ni dua na kema i chikacaka
au se donua mei o au e ra dau cakava o ira na neimami cauravou
me masu mai na tabani soni, na soni ga ni veikau, gal musu vata
tu ga mai na drauma ni da kila na drauma e da tara ga vago sa
votovotosa tu ka tonoki kedamai ka tara na i sulu. Kau mai e
dua na bitu ka gal mai vesuvesu sara yant e vica vata na tabani
soni, gal vesu vua na uluni bitu, da gal mai gal va na gara, sa
da mai gal e na gara da gal mai dulaka cake tu yant na soni. Ni
da rat yant ki lomanit gara e da sa raiasa sara na beka ni ra veice-

bayaki tu vakaveitai, ia ni tauvi ira ga na drau ni soni sa
 vesuki ira sara tu ga. Ni gai ma uru sobu mai na vitu oya sa
 o na raica ni vica sagavulu na beka e ra sa tao tu kina. Tobo
 ra bin sara e na dua na loma ni taga. Koya na kena i tobotobo
 e ra dua cakava, keimami dau cakava dau gai lai kau ga mai oya
 sega ni mai caka tale vua e dua na ka, sa mai saga ga me vaka ga
 na beka. Ia na de ni beka ogo, na nodra vale lada, e dau caka
 tiko me manua, e dau ma keli mai. Keimami se vuli sa keimami
 ma kauta mai me manua ni senikan se kani kakana draudrau vava.
 Sa da gai ga yani ki lomani gara oya sa da butuka na de ni manu-
 manu koya sa yacoyaco tu e cake ogo, ka dau vakayagataki gona me
 manua. Ni saga ga oya, sa buta sara mai sa mai laukana sara ga
 ka vaka ga na i kakana ni beka tale ka beka dina.
 Me vaka ga ni dau talanoataka tiko na kakana e ra dau kanta ko
 ira na nodra gase e na gauna e Liu, rawa beka ni ko talanoataka
 na nomu raica se rogoca nakakana se na vakavakavakataki ni kakana
 e ra dau talaitaka vakalevu ko ira na nodra gase e na gauna e Liu
 na kena kau mai, kei na kena vakarautaki me ra vakayagataka, cava
 e ra dau vinakata vakalevu ko ira na nodra gase, oya beka ni ka kece
 ga e ra taura mai e ra dau vinakata me vakasagari se dau tavu me
 vaka ga na ka e ra dau cakava e na gauna e Liu.
 Me vaka me kedra kakana beka. Au kila mai nakoro e rairai kakana
 tiko beka ga vaka e dau dua na pose vakaturaga e cakase dua na
 sogo vakavama e caka, gai vaka me ra sa navuca tiko o ya me kakana
 ni magiti tiko beka ka magiti tokovi tiko eke na ura kei na rewai.
 Vinaka. Me vaka na buta vakamakoro e so na kakana e ra dau
 talaitaka vakalevu sara ko ira na nodra gase mai na veikakana tale

eso ka ra dua kania vakawasoma. Se na kakana beka e dau laukana e na bula ni veisiga. Rawa beka ni ko vakamacala e na tikina oya. O ira e veisiga me vaka ni ra sa tu ga e nakoro, na bula sara tu ga na bula vanakoro, sa kau ga mai na kakana, saga, ia ni sa matau ga me vakabeke ni vua se tavloka se sulo, e tiko na kena i col ga me vakabeke ni vua se tavloka se sulo, e tiko na kena i col ga na bula vanakoro, sa kau ga mai na kakana, saga, ia ni sa matau na ura, sa kau ga mai sa mai saga sara. Na rourou sa rawa ni saga tantu ga ia ni se warai tu na ganna oya na ka sa tu ogo, se warai na niu e na ganna ~~o~~ sa tu na niu, na ura na ka vakakoya. Oya ni sa kau mai sa saga ga, me vakararakara ga, oya na rourou, na ota na sici na ura ke mani rawa sara na rewai maleka sara. Ke dou ma ula beka e na bogi, qai saga tu na beka rawa ni mataka lada vago ya sa rawa na i col ni vakasigalevu.

Vinaka ni se bera ga ni oti na nodaru veitalanoa me baleta na kakana au vakabauta ni dua na kakana ogo e ra dau talanoataka toka ko ira na nodu gase, e rawa ni ko talanoataka mada vei au na kakana ogo na madrai vaka-Viti se madrai ni Viti.

Io, na madrai vaka-Viti ogo e wili tiko vei ketou beka na bila. Oya, na tavloka, kau mai na tavloka ni sa ganna mai nai tavloka e mai tasi, sava maleka, oti sa qai mai yaca. Yaca oya qai mai tontu, tontu oya me bogi va. Segi ni sa civi oti ga sa mai tontu yant rauta ni bogi va. Sa malumu qai tukit, qai mai cabi yant ki vanna sa qai tukit, sa qai sigani. Vakasigani oya sa qai me'u lesuva tale mada. Me civi ga na tavloka, sava maleka mai tontu yant e na dua na kuro e se dua na ka savasava me vaka na dramu, me tontu me bogi va, sa qai vueti cake mai me vakamamaqa gal mai sigani yant me mamaca vlnaka sara sa qai mai yaca, so e yaca so e tukit, me tu na kena takona. Takona e ra dau vakayagataka

E LIU KO Ite na noda gase e sivi ga mai e na dua na kau, me ra vaka-
takona tu. Eso e yaca ka so e tukli, sa gal bulibulini, sa gal
kena i olo na drauni vasilii. Ni sa olo ~~oti~~ oya sa gal saqa, saqa
ga oya keti na kena buta ga oya sa rawa sara ga ni laukana.
O vlnaka bau eso na i col ni kakana e vakasigani ga vua na sigi
oya me oti na kena vakasigani ka sa mai laukana sara. Dua ga
na kakana sa rawa.

Ketton e cake au waga ni kila rawa au se bera mada niu rogoca
me vakakina. Au sega ni kila de dua beka vel ira e ra gase cake
mai vel au e ra kila tu. Au donua ga mai o au ni dau tavu ga vaka-
levu na kakana.

Vlnaka vakalevu sara setini me baleta na nodaru mei wasea vata toka
ogo e vica na ka me baleta na i cakaka ni kakana e na gauna makawa
au sureti kemuni e na gauna ogo kevaka ko ni via tukuna tale eso
na ka se dua na ka ko ni via vakaraitaka me baleta na nodaru ulutaga
e ka ni marau vel au kevaka mo ni vakamacala sara kina ogo.

Au guliilecava tikio e dua na gaunaisala ketimami dau lai caka ura
kina. Kevaka ketimami dau ma cina, au sa donua o au oya, warai ni
ketimami vakayagataka tu na cina e na gauna ogo ka sa dau tu ogo
na cina benisini, sa tu tale eso na matagalii cina, ia o ua sa sa
donua mai koya dau vakayagataki kina na bitu. Sa ketimami veibuku
ogo na ma cina sa ketimami lai vaqara bitu mai veikau, vica vata tu
na i vesu bitu, mai vorovoro ga na bitu sa gal mai vesuvesu yami
me tolu toka na kena i vesu e Liu, dua e Loma ka dua e murti.

Kevaka e va na i vesu vitu oya e sa dua sara ga na vanua balavu
e da na cinava. Ko ira na gone e ra na murti tu ga me ra cola tu
ga na vo ni bitu koya e se bera ni waga. Sa gal tekivu voro ga

na bitu, sa gal vakasaga me waga, kena waga sa ya na bitu
ga ogo e na noda cina tiko e na noda gal na caka ura. Ia na

gauna e dat sa tu na veimata gal cina, sa vakabenti, wari
na bitu oya e rawa ni ko vakayagataka na gasau kei na bawara

ni niu, gal o mai vakayagataka e na nomu lai cina ura.
Vina. E cava beka na nomu nanuma de baleta na kena caka na

kakana e na gauna mai liu kei na gauna ni kua.
Au mata vakaraitaka e ke baleta na noda bula e da sa mai yacova

o keda e na gauna e dat. Au se ka lada sara au sa donua mai e vica
na ka au vakamasalataka tiko oqri. Me vaka ni sa mai yacova tiko

mai na yabaki ni bula ogo, au sa mai rai na kena veisau, sa dua
dina na veisau levu. Me vaka ko au ause rawa ni caka na vica

na ka au vakamasalataka tiko oqri, se rawa niu caka na kena ca-
kacaka na kekei, na ura, na vakasaga vakaraka, na gal e loma

ni veikan, me vaka ni sa mai, o ira beka na luvu e ra sa wara
ni kila mai ogo. Sa mai yaco mai vei ira sa ka e vakavalei

na gauna, sa dredre na vakasaga na buka, sa rawawa tu ga na
vakasaga vus na sitovu se va na paramasi beka, ia ni u sa rai

mai na kena veisau sa dua na ka na noqu vakamamau leu au namu
ira na noda gase e vaka e vakaciriloma tale vei au na noda

sa mai sega yant na veika e ra dau vakayacora kei na kena dredre.
Keda e na gauna ogo sa rawara a kece tu ga na ka ni vakasaga, rawa-

rawa na noda vakasaga na cina ni noda lai cina ura se lewai, sa
rairai tu ga na i lavo sa da gal yant ki na makete sa da lai voli

ke da bakana dina, ia na sulo e da dau tavuna sa wari sa kau mai
sa mai saga. Au rai na kena veisau e vaka me u lomani ira na
noda gase. E dredre ni ra gara na ka me ra bula kina, dredre na

